

«Մնացորդաց» գրքին վրայ» նոյնպէս կը յիշատակէ «Երանեան զոյցներու բեկորները առ Գր. Մարգարոսի», գրքի ինչպէս յայտնի է, հրատարակեց Գր. Խալ. (ի WZKM, 1896, III), 5. «Հանդէս ամառորայ», եւս. 6. կը յիշատակէ նոյնպէս Hübshmannի Հայերէնի քերականութեան նկատմամբ Ch. Bartholomaeի քննադատութիւնն ի Lit. Centralblatt Nr. 89, 1897. «... Այս (բուն հայերէն) բառերուն կարգին մէջ կան շատ մը անտարբէր համարներ, եւ նոյնպէս այնպիսինքն ալ որ երկրորդ մասին» «Պարսկերէն բառերու», մէջ պէտք էին առնուիլ» եւս. (տ. ե. «Հանդ. ամս.» 1897. Օգոստ. 243—249.) :

Հայերէն բանասիրութեան եւ լեզուագիտութեան համար մեծապէս օգտակար այս հրատարակութիւնը կը յուսանք թէ Kuhn Տատիկի եւ ZDMG. ի շահ վարգանայ :

Կը յուսանք եւ կը բաղձնայ. Հ. Գ. ՄԵՆ. 13. Գրողներու գիրք եւս. «Հանդէս Ամսորեան» (ա. 1897. Յունիս, էջ 187) կանխաւ ծանուցած եւ կարեւոր բաժնէ կը Պրոֆ. Ին այս երկստորութեանը նկատմամբ, որ այս օրերս Յարպարակ կաւ. Հայերէն եւ վրացերէն նշանագրերու ընդարձակ համեմատութիւն մըն է. «Հիմնական ժամանակի բոլոր բառականի տարածուած կարծիքը, թէ գրուղներու այբուբենն՝ Հայերէն այբուբենին հետ յունարէն գրերէ յառւել կ'ստէլ ըլլայ, ամէն գիտնական ասացուցմանէ զուրկ (?) ենթադրութիւն մըն է. Իսկ Բրտսի կարծիքը, թէ գրուղներու գրին արդէ հնդկական այբուբենին անունաւ կ'առնուող մըն է, լոկ երեւակայութիւն է,» 2էր կ'առնար Պրոֆ. Եսարն այլապէս ըսել Հայերէն եւ գրուղներէ գրերու ծագման մասին, վասն զի յամենայն դէպս պաշտպանել կը ճիշդ այս գրերու սեմական ծագումը. սակայն միշտ տարակատարական — եթէ չըտենք զիտնական համեմատութեանէ զուրկ — ենթադրութիւն է Պրոֆ. Եսարն ալ կարծիքը, ջանի որ համեմատութեանց համար արդի տպագրական ձեւերը կ'առնուին: Տիար համեմատութեամբ այս ինչդիրք չի լուստարարէ եւ Գարգհատիքի ու Հիբրայանի բաժնեներն աւելի հաւանական կը մնան: Հ. Գ. ՄԵՆ.

14. Давъ ученымъ обитамъ еւս. Այս երկասիրութիւնն առանձինն հանուած է «Братская Помощь» գրքէն, որուն վրայ խոսած ենք արդէ «Հանդէսի» 1897. Դեկտ. թուին մէջ (էջ 379. հատ. 8րդ), ուստի եւ կրկին աւելորդ կը համարիք: Հ. Գ. ՄԵՆ.

ժԱՄԹՈՌՈՒԹՅՈՒՆ: Այս թուով կը ղրկենք մեր Յ. Բաժնորդաց Բաժնորդագրութեանն ձեռք մը, եւ կը ինչորեն որ հոնց հասցնի որոշ զովգրելու վճարը, ուղարկել ըստ դիրքութեան, կամ մեր Յ. Գործակալաց եւ կամ ուղղակի յոյրագրութեանս: Գաղղ. եւ գերմ. նամակաղբով ալ վճարուին, բայց կուրսին պատճառաւ 50 սանտիմ — 50 ՓՆ. աւելի: ՆՄԱ. «ՀԱՄԻՆԻՍՊ»:

ՅՈՒՆԻՈՒՆ ԹԵՐԹԵՐԵ ԹՈՂԵՓՈՒՆՅՈՒՆՆԸ

1. Պարսկեր ի միենմա: — 2. «Շղջայրական օգնութիւն»: 3. Դր. Ստրիշենի յիշատակն: — 4. «Տիգրայ», շաքաթաթեթիք: — 5. Գրական մրցանակներ: — 6. Պարսկական աղիթութիւնը Տիւ Նայոց Նեթանասական կրօնի վրայ: — 7. Արացի-կաթուղիների նարք: — 8. «Բիւզանդիսի», լուսնս: — 9. «Շաւիտ», լրագիրը է- դարած: — 10. «Աննայայանի մի նայ պարսկի», առ «Նոր-Դար», զգած թղթապատման պատասխանը:

1. Պարսկի մի միենմա: «Աւամ», որ բառական ժամանակ միենմա կեցաւ եւ քաղաքն՝ եւ մանաւանդ քաղաքին հայերն լաւ ուսումնասիրած կ'ընէր, «Բիւզանդիսի» մէջ ժամանակէ մ'ի վեր սկսած է կարծ, բայց հետաքրքրական տեղեկութիւններ տալ. Իւր յօդուածներն այն առաւելութիւնն ունին, որ իրականութեան աստիճանն անդին չեն անցնիր: Իւր գրած քաղաքական յօդուածներն ալ մտադրութեան արժանի են, վասն զի միակզմանի ըլլալու վտանգն զեծն են: Այս անգամ (տ. «Բիւզանդիսի» Թիւ 322) գրած է ի վիեննա գործ տեսնող պարսիկներու վրայ եւ շատ լաւ կը շարունակէ ջանի մը նշանաւոր հայ պատանիներն, որոնք իրենց աշխուղութիւնն աւ — լեղուն կը գործած են, պարզապէս եկող քաղաք պարսիկներու «ամբարի ճառայանութեան» ընդուն: Այս արդար դիտողութիւնը կ'ընդունինք, որովհետեւ ականատես եւ ականատեսը ենք ճշմարտութեան: Սակայն կայ խոսք մը ինչ լիարժանականներու, որոնք բառական գործը եւ սեանեն քաղաքին մէջ եւ գործմանակ է — միայն այս հայերն, որ բառ արժանացն կը ճանչնան քաղաքին հրեայ վաճառականներու գործելու եղանակը, եւ մրցութեան մէջ յաջողութիւնը հայացն է: Գրեցիք այս տողերը, որպէս զի տարիներէ ի վեր հրապարակիս վրայ գործող հայ վաճառականներու հարկ եղած համբար պաշտպանները. թէ եւ աւելի հաւերջի գործունէութիւնն ազգային տեսակետով, քանի մը բաղձալի կէտեր ունի — սղջուն: Բարսակոյս «Աւամի» աւելի փորձ գրիչն շատ աւելի յաջողութեամբ կը պարզէ որ մը կը յուսանք, այս կէտը:

2. «Երբայր-ձո օգնութիւն»: «Արձագանդի» մէջ (Թիւ 131) կը կարդանք թէ «ВРАТСКАЯ ПОМОЩЬ» գրքի խմբագրութիւնը յայտարարել է «Բուս. Անդ» թերթի միջոցաւ, որ այդ գրքի մինչեւ այժմ կ'ըստ հասոյթից ուղարկուած է Կ. Պոլսի առաւելական դեպարտմենտի կարգադրութիւն 13.000 Փր. (մտն 4, 860 րբ. կորսով): Այդ փողը գրքի մեծամասնութիւնը առաւելագոյն քանակութեամբ հայաց պատարարքին բաշխելու համար առաւելու հայերէնի, Գիւրգի ինչպէս յայտնի է, գեւ նոր հրատարակուեցաւ, եւ արդէ բոլոր առաւ քաղաքներու մտադրութիւնը գրուած է: Ասանց գոյնի եւ կողմնակցութեան խորութեան: Երանայ թէ ինչպէս գիրքը մի միակ է իւր տեսակին մէջ, նոյնպէս մասուցանելի ճառայանութիւնն ալ մի միակ ըլլայ ցարդ եղած օգնութեանց մէջ: (Համեմատե՛՛ մանաւանդ նոյն լրագրի 132 առաջնորդողը):

3. Դր Սերիկի միջոցով: Կ. Պոլսայ «Levand Herald» լրագրին մէջ (4 Դեկտ.) կը կարդանք թէ Գր Վա հրամ թորդական «Բժշկական

կայտերական ընկերութեան», առջև խօսքեր է «Կենսաբանական Դասնախմբութեան» մը խումբն բազմութեան առջև, եւ թէ այս կենսագրութիւնը «Չեք մտախաբարութեանը ընդունուեր է, եւ Ընկերութեան անդամներն շտաբը ձառնառօսին ձեռքն սեղմըր են ի նշան համակրանաց: Կենդանութեան սանն կը ճանչնային շտաբը ձեռքերն Սերկիչէնի զործուհեութիւնն եւ Գ՛ր Վազարմ էր որ գրած էր անոր կենսագրութիւնը. մահուանէն վերջը ցոյց տրուած այս պատմի՞ գոն սակաւիկ մը մտքընէ կու տայ այս կորստեան ցուր: Կ'իմանա՞նք որ այս կենսագրական ծածօթութիւններն ալ մասնաւոր ստեղծող մը ի հրապարակ պիտի հանուն ճառախօս Գոկտարին կողմանէ, իբր մահարձան: Եւ կը կարծենք թէ ամենալու յիշատակարաններէն մէկն է անմահացնելու Գ՛ր Սերկիչէնի պէս բժշկի մը անունը՝ ապագայ սերնդեան առջև: Մեր խնդրակցութիւններն երկտարեք բժշկին, որ քաջ ծանօթ է աղզէն «Հանգուի», ընթերցողաց, իւր գրած բժշկական կենսագրութիւններով:

4. «Տէրէն» շքեմութիւնը: «Հանգուի», վերջին թուին մէջ «Տեքստի» (զոր սակաւին տեսած չենք) հրատարակութեան կը սպասէինք. յայնպէ՞ գտար մեր առջև — «Տիրերը»՝ որ կը հրատարակուի ի Կիւ-Երկ (օտար երկրաց բաժանորդագրութիւն 10 Փր. Հասցեն՝ To the Dickris Publishing Co, 628 Third Ave, New-York City): Աղգային, գրական եւ քաղաքական տիրողներով եւ յաջող պատկերով մը զարգաւորած է ճակատը: 1 եւ 2 թուերը տեսած չենք սակաւին. միայն 3 թուէն որոշ գաղափար կազմել անհնարին է: Հայտնի թուի մէն է — ահա աճ. բոլոր առաւելութիւնն: Մանրակերու եւ գտնուան լեբուր հաւաքածոյք մը: Անշուշտ խմբագրութիւնը յաջող թուերով առթի կու տայ «Հանգուի», որոշ իմանալու այս նոր լրագրին ուղղութիւնը... Զայս կ'ըսենք խմբագրութեան ուշադրութիւնը հրատարակ. համար, վասն զի լրագրի, շարաթատիւր թիւր ճրատարակել օգտակար է, այս՛, բայց անհամեմատ աւելի օգտակար է՝ որոշ ուղղութեամբ գէպ ի նպասակ մը (գրական, քաղաքական, աղգային եւ այլն) գիժող լրագրի մը հրատարակութիւնը: Կը մտղծենք յաջողութիւն, որ կախում ունի ապահովագրութեան մեր նշանակած կետեւոր գործադրութիւնէն: Փոխակից նոր լրագրի թէ՛ յայդ ընկերութիւնը «Հայըը» զորարդեր, առանձն մեծ կ'ըլլար պահպանութիւնը: Հաւաքական տկար ոյժերն ալ շատ անգամ՝ առանձնական հանձարէ մ'ուռելի օգուտ կ'ունենան... :

5. Գրական Ժրգումիւնը: «Լուսմ ենք» կ'ըսէ «Մշակ», (թիւ 136) որ Թիֆլիսի Հայոց Հրատարակական ընկերութեան մէջ ներկայումս մշակվում է գրական մրցանակներ նշանակելու ինչդիրը: Ընկերութեան ընդհանուր Ժողովը հասանութիւն է տուել այդ ինչդիրին, թողնելով նրան մակնիշ վարչութեան եւ խմբագրական մասնագործի կրա... :

6. Գործակա՞ն արեւոյնք էնի հայոց հեղինակներն իրենց կ'այս: «Այս օրերս Մարտիակոյ հնագիտական Ժողովի արեւելեան յանձնագործի նիստում, Բարսեղ Էսակելեկոզ կարգաց մի հետա-

քերական զեկուցումը — «Գարսի. աղգ. հին Հայոց հէթ. կր. վայր: Բարսեղ Էսակել զեկուցումը մի ընդարձակ ուսումնասիրութիւն է հին Հայոց կրօնը: Ձեկուցանողը մանրամասն քննում է հին Հայաստանի բոլոր աստուծոների անունները եւ նրանց համեմատում է հին իրանական պանթեոնի անուններին հետ, ցոյց տալով Հայոց եւ Գարսից հին գաւառնութեանց նմանութիւնը: Այդ ուսումնասիրութիւնը պիտի լլայ տեսնի «Արեւելեան հնութիւններ» հանդիսի էջերում.» («Արեւադաշտ» Թիւ 136.) Իսկ Գր. Լեւոն Մտերեանց մագիստրոսը՝ «С. Петербургскія Вѣдомости» լրագրին մէջ (14/26 յայ.)՝ «Մտերեանց կայս. հնագրութիւններն տեսնամուսկին», առթիւ գրած երկայն յօդուածին մէջ, այս հետաքրքրական յօդուածին նկատմամբ կ'ըսէ. «Այս խուլագրութիւնը... տեսնով մը յաւելուած եւ ստեղծութիւն կու տայ Գրք. Գեղեցիկի՝ նորերս լլայ անբաժնու նման նորինակ աշխատութեանը»:

7. Վազգէ կ'իմտիկէ՞ն հայը: Կարեւոր բանասիրականներու շարքը մը սկսած է հրատարակել «Մշակ», (թիւ 137—138): Եւրոպացի հանրապետ այն սեպակ համարումը տարածուած է (անշուշտ շնորհիւ «ազատներ» վարչներու հրատարակութեանց) թէ Կուսկոսի եւ ի մասնաւորի Թիֆլիսի հայ-կաթողիկէից թիւն հազիւ քանի մը հարեւր հասնի ի Կուսկոս: Չենք գիտեր թէ այս՝ ազատները, վարչներն ինչ նպատակ ունին այսպիսի խնդրութիւնը (չքանք) անմիտ քարաշէնքներով: Բայց այս միայն գիտնելու թէ շատ կարեւոր կրօնական խնդիրներ «կ'իգիցն», այս պահուս ի Կաթկոսի շնորհիւ հայ-կաթողիկէներու, եւ ուսումնայն մասունք իւր նպատակութիւնը կու տայ, ինչպէս վերջերս հրատարակուած յօդուածներն կը տեսնենք: Կը շնորհասրենք «Մշակի» յօդուածագիրը, որ պատմական փաստերով ավիերեան կարկեկ կը շնայ «ապրանախ» Վրացիները: Առաջին յօդուածն իսկ ուշադրութեան արժանի կէտեր կ'ընծայէ Չախչախելու «այդպիսի՛ պատմական փաստերից զուրկ է մի եւ նոյն Ժամանակ տեղեկացող ուղով գրված յօդուածները, որոնց նմոյն տուած էր «անի Իրազմել վրացի»:

8. Բ՛լ-դա՞րէնէ՞ն լուսմ: Մեծամեծ նուիրատուութիւնները կը յիշենք, վասն զի քաղաքական օրինակ են բարեբարել ուղղութեանը. բայց ինչ կ'ըսէք, երբ հայ իրքեպէլ է — հայերն իրենց մը, կ'ընէ իւր զօրութեան համեմատ Ուտիատուութիւնը իւր անձնական գրպանէն... «Բիւրանգիրտին» խմբագրութեան 500 ղը-ի գումար մը կը գնէ Ամին: Տ. Օրմանեան Գաղարկարին տրամադրութեան ասկ խառնելի կարօտից 45 մեծանային անթիական ակադեմիկոս համար, Գարսեալ 500 ղը. «խեղճ եւ անոգ բաղլթականներուն համար», որ Վառնայէն եւայլն ի Կ. Պոլսն կը գումարն: 500 ղը. եւս՝ Աղգ. հիւանդանոցի բաղլթակարօ ըրքանոցին, ուրեմն գումար 1500 ղը. (իբր է՛ 316 Փր.)՝ Մեծ չէ այս այս գումարը, բայց հայ խմբագրի մը 1 Փրանցը՝ կը համեմատի ընչաչառ մեծատուններու 10, 20 եւայլն հազարներու: Vivant sequentes!

9. «Ըստիև իրենցը — գործը:» Վեց գրում է թե՛ Տրանսի, Նյումբերգի Յից, կ'ըսէ «Մշակի» (թիւ 138) որ այդ քաղաքի Տյուց «Ըստիև իր լրագիրը գաղարկը Տրատարակիւն Այդպիսով ուրեմն այժմ ամբողջ Պարսկաստանում չէ Տրատարակում եւ ոչ մի Տատ Տայերեան լրագիր»:

10. «Անկախութիւնի հայ գործին» — «Նոր-Պարս» գրքով ինչպէս-նախ դադարեալն: «Նոր-Պարս» մէջ (թիւ 197) կը կարգաւք Անկենայն նամակ մը. որուն կարգ պատասխանը կու տանք վասն զի «Վ. Պարս», խմբագրութիւնը... «այս ամէնս են խմբագրութիւններ են, երեւի մենք կը ստանանք պատուելի Տյուրքից չէ ինչ րուս կապիտան պատճառք, ըսելով քաղաքավարութեամբ պատասխանի կը սպասէ, զոր յոժարութեամբ կու տանք: Ա՛հա նամակը. «Չեր աշխատակից պ. Մ. Արեղեանն անցեալ Սեպտեմբերին այստեղ էր եւ մտադիր էր այստեղ մնալ եւ Տյուցը գրականութեան եւ այլն պարսպել, բայց Անկենայն Մեխիթարեան ս. Տյուրքը չէ Բարեմեյն ինչ րուս (մենք կը նորագրենք), որ իրենց գրատարանից ու գրքերից օգտուի: Ճապարկայն է, որ ոչ մի միջոց յարեմէ Անկենայն չգործողս յետ Բերեւ այդ շնորհով Մեջ Տամբ անհասկանալի մնայ թէ ինչն ինչ մը քոսն, Գով որ Գով ինչն միշտ ինչն են քոսն եւ շատերը օգտուել են տեղւոյ Մեխիթարեան վարիչը գրատարանից: «Յարգելի պ. Արեղեանին ու ինչն որ մի Գով ինչն ինչն լուսնու գարառն է ու էլ ցանկացած գէր գործ րուս, թէ պետեմ գրքի գիրք կամ գրականն առաջարկում էր պարսկը: «Ի դար ծախելու ակնով, յեր աշխատանք փոքրագործ փոքրագործ Բերեւին:» Այս նամակին նորագրած սողորուն պատասխանը պիտի տանք:

1) Պ. Արեղեան Անկենայն արգէն յառաջ նամակաւ մը իւր գալտեան գիտաւորութիւնն ինչպէս ցած էր: Կրնայ Պարսն ինչորին վկայել թէ ինչ պատասխան արուած էր... Եւ ինչ...:

2) Պարստուն վաստակի անմանց միշտ բաց է այն, ինչպէս կը վկայէ նամակագիրն ալ «Գով որ Գով ինչն միշտ ինչն են քոսն», բայց երբ պատճառաւ ստիպուած էինք Պ. Արեղեանին առջեւ զննել թէ ու յոյժ անհարին էր իւր ինչորիցը կատարել... Հայերէն գրքերու եւ ձեռագրաց բազմաանալի ստիպուած էինք այս գրքերու Տամբը իւր մտիւնագրան մը Բանդ ինչպէս ինքնին տեսաւ Պ. Արեղեան եւ այցելուները կրնան վկայել. արդ ինչպէս բնապ մտանաղարան մը Տատարակաց գործածութեան, երբ գրքերն մաս մաս իւր լուսնին, ոչ իրենց պարզ րուս լուսնու են, եւ ոչ — մտադրութիւն — ինչ անկէ: Կ'երեւայ գրատուն մը գործածելի ընելու այս միջոցներն անմասօթ են նամակագրին... ք. Պ. Արեղեանին անմասօթ իոյ կրկնեցին յոժարակն աւ յարմարութեանը, զոր նամակաւ յայտած էինք — կարծենք ի շնորհս Պ. Արեղեանի կամ Նյոյն իսկ սերիչն, ոչ որ կրնայ եպերել այն անկենքը, որ գոնէ 15—20 օր կը ստիպուին մայրաքաղաքի միջոյցներն Տեառանք եւ իրենց ազատ շունչն առնուլ գիւղէ մը անկիւնը: Թերեւս գրատուն եւ խմբագրութեան Տագն անցեցողները սկսեցող զրկէին

իրենց զիրենց այսպիսի արար Տանգառն մը, եթէ գիտային թէ պ. նամակագիրը գրական աշխատութեան մը մտաւոր յոգնածութեան ալ այսպիսի աննեղ պիտի գտնուէր...:

3) Որքէնքուն միշտ ինչ են քոսն, շատ ճշմարիտ է, բայց ոչ Տատարին կամ Հոպտեմբերին, այլ Մայրենի զինչէ. Օգտատուն վերջը, վասն զի այն առեւ Տարգարանն կը փոխադրուի ի գիւղ, եւ զբարեկտ խցեր արամագրելի կ'ըլլան:

4) Որքէնքուն միշտ ինչ են քոսն եւ միշտ ալ թողի կու տանք, ապահով ըլլայ նամակագիրը, բայց ոչ Գով ինչն է քոսն ինչն, քանի որ գրատունն կը մնայ անանկան արացածութիւն: Չայս պէտք է գիտնուլ Պ. նամակագիրը:

5) Որքէնքուն միշտ ինչ են քոսն երբ որչէն ինչն զինչէլ քոսն կը գիտնէ, բայց ոչ — թող ներք մեզի Պ. Արեղեան — ինչպէս կ'առաջարկուէր հայ գրականութեան աստուծակերտ ընդհանուր անասմբ, ամէն գիրք ձեռքէ անցընել... Եթէ մտանադարտնայտին տեղն ըլլար Պ. նամակագիրը այսին Տամագրել թէ անասունել աշխատութիւն է պիտի եւ — անպատասխ:

6) Եւ ոչ էլ ցանկացած գէր գործ րուս այս ալ յանցանք է. եթէ յանցանք է՝ սակայն մեր իրարու ինչն է. կրտուած գիրք անհարին կ'ըլլայ շատ անգամ տեղը բերել, թէպէտ «գրքի գիրք կամ գրականն առաջարկում ըլլայ: Հազուադիւրս Տայերեն ձեռագրի կամ տպագրի փոխարեն առաջարկուած 10, 20, եւն բուրբին ինչ ընենք, երբ գրատուն ամբողջութեան մէջ բացուած խրամանն այլ եւ չէ լեցողիք...:

Կրնայինք գէտ տաննակներով պատճառներն երկարել «Նոր-Պարս» յառաջ բերած պատճառներն էւ ոչ մի կարծիք ճշմարիտ պատճառ. Պ. Արեղեանին այս վազման: Պ. Արեղեան գիտի որ այս ամենայն եւ իրաւունք իսկ սուտաւ քանի մը Տատին: Իր կատարելք որ նամակագիրը ըլլայ նոյն ստեղ, որ նամակով մը գիտմար էր այս սողորը գրողին եւ — ինչորիցը չընդունուելուն Տամբ այսպիսի Տատարակութեան մը գիտմար ըլլայ: Այս կատար է միայն: «Ն. Պ. Ի.» յարգելի խմբագրութեանն էր սպասելք որ այս մեր — ակամայ անմասպաշտպանութիւնը Տարգրել բարեհաճի իւր ընթերցողաց, որպէս զի գոչ չեթոյ՛ վատահամբախչ նամակագրի մը՝ Միաբանութեան մը Տամբար. վասն զի գոյն է առանձնական մը միտագնել, եւ զայն այսպէս բանք, Գործն (corporation) մը զրպարտել:

ՕՍՂՅԱՔԱՂ

